

Захаренко Л. М.

ОСОБЛИВОСТІ ЦІЛЬОВОГО ПЛАНУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ КУРСАНТАМИ З РІЗНИМИ ПРОФІЛЯМИ ЧАСОВОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

У статті подано результати емпіричного дослідження особливостей цільового планування життєвих перспектив курсантами, що навчаються у вищому навчальному закладі МВС України, залежно від профілю часової орієнтації.

Ключові слова: життєва перспектива, життєві цілі, часова орієнтація.

В статье представлены результаты эмпирического исследования особенностей целевого планирования жизненных перспектив курсантами, которые учатся в высшем учебном заведении МВД Украины, в зависимости от профиля временной ориентации.

Ключевые слова: жизненная перспектива, жизненные цели, временная ориентация.

In this article the presented results of empiric research of features of the having a special purpose planning of life perspectives by students which study in higher educational establishment Ministry of Internal Affairs of Ukraine, depending on the type of time orientation.

Keywords: life perspectives, life aims, time orientation.

Зміст і форми життєдіяльності людини опосередковані просторово-часовим континуумом. Усе соціальне буття людини є спрямованістю на цілі, які знаходяться у більш-менш віддаленому майбутньому, а усвідомлення людиною потреби та необхідності в плануванні життєвого шляху спричинює виникнення особливого утворення – життєвої перспективи.

В останні десятиліття почала приділятися значна увага вивченню життєвої перспективи особистості як центрального поняття психології життєвого шляху. Вагомий вклад у дослідження життєвої перспективи внесли радянські та вітчизняні вчені (К. О. Абульханова-Славська, О. І. Богучарова, Ж. П. Вірна, М. Р. Гінзбург, Є. І. Головаха, Л. Д. Деміна, А. Є. Левенець, К. В. Карпінський, В. І. Ковальов,

О. О. Кронік, С. Д. Максименко, В. Г. Панок, І. О. Ральнікова, Г. В. Рудь, Ю. Р. Сидорик, Л. В. Сохань, Т. М. Титаренко, Л. Д. Тодорів тощо).

Досягнення життєвих цілей розглядається науковцями як поетапний рух вперед до намічених життєвих перспектив (І. О. Мартинюк), як психологічна модель цілепокладання (Ю. М. Швалб). Система життєвих цілей відіграє особливу роль у механізмі свідомого впливу особистості на об'єктивно задану життєву перспективу: може розширити її просторові межі, стимулювати життєву енергію і життєву активність, здійснювати всебічне життєздійснення (Є. І. Головаха). Життєва перспектива особистості не тотожна з ціллю як усвідомленим образом майбутнього (Я. В. Васильєв, Л. В. Сохань), який структурує дії особистості на майбутнє, виходячи із ситуацій теперішнього часу, а піддається свідомому впливу системи життєвих цілей та проходить етапи цільового планування. Цільова детермінація теперішнього психологічним майбутнім якісно характеризує життєву перспективу особистості.

Дослідження життєвої перспективи особистості з точки зору планування цілей (Я. В. Васильєв, В. І. Мудрак, І. А. Ральнікова, В. Ф. Серенкова, Г. С. Шляхтін тощо) дозволить вивчити особливості творення власного життя особистістю в єдності об'єктивних і суб'єктивних умов, виходячи із самої особистості, її цілей, внутрішнього світу, прагнень, розуміння смислу життя, та з'ясувати, у яких видах життєдіяльності людина самореалізується.

Мета статті – дослідження і статистичний аналіз емпіричних даних щодо особливостей цільового планування життєвих перспектив особистості залежно від профілю часової орієнтації (на прикладі курсантів, що навчаються у вищому навчальному закладі МВС України).

Методика і організація дослідження. У дослідженні використовувалися методика Ф. Зімбардо "ZTP1" (російськомовна версія в адаптації А. В. Сирцової), методика Є. І. Головахи, О. О. Кроніка "Оцінка п'ятирічних інтервалів" (внесені зміни у завдання, що ставиться перед досліджуваними).

Для статистичного опрацювання отриманих емпіричних даних було застосовано процедуру контент-аналізу, методи статистичної обробки (χ^2 – критерій Пірсона, ϕ^* – критерій Фіннера).

У дослідженні взяли участь 353 курсанти другого курсу, які навчаються у Національній академії внутрішніх справ.

Результати дослідження та їх узагальнення. На основі вираженості показників часової орієнтації респонденти були поділені на дві

групи, до яких увійшли особи з оптимальним (збалансованим) та із незбалансованим профілями часової орієнтації.

Розподілення емпіричних частот запланованих цілей в експериментальних групах відрізняється ($\chi^2 = 78,329$; $v = 16$; $p < 0,01$) і має такий вигляд (див. мал. 1).

Мал. 1. Гістограма цільової насиченості п'ятирічних інтервалів очікуваної тривалості життя респондентів експериментальних груп:

1 група – особи з оптимальним (збалансованим) профілем часової орієнтації;

2 група – особи з незбалансованим профілем часової орієнтації.

Аналіз отриманих результатів свідчить, що показник середньої кількості запланованих цілей у групах досліджуваних із збалансованим часовим профілем виявився дещо вищим ($4,85 \pm 0,76$), а з незбалансованим часовим профілем – нижчим ($3,27 \pm 0,51$) у порівнянні із нормативними даними ($4,52 \pm 0,41$) [3].

Контент-аналіз отриманих даних свідчить, що цільове планування життєвих перспектив респондентами обох експериментальних груп досить схоже: найбільш “насичені” цілями період від 15 років до 65 років (перша група) та від 15 років до 70 років (друга група); період від 20 років до 35 років розглядається як час для досягнення більшості із поставлених життєвих цілей.

Зважаючи на те, що життєві перспективи особистості складаються з перспектив у різних сферах життя, ми вирішили за доцільне провести аналіз планування курсантами власного життя щодо головних ліній розвитку людини: сімейній, професійній і лінії саморозвитку та розглянути сімейної, професійної перспективи та перспективи самореалізації.

Сімейні перспективи респондентів включають уявлення про майбутню сім'ю, цілі та плани щодо сімейного життя і свідчать про не-

достатньо сформований образ себе у сім'ї, недостатню продуманість "сімейних" цілей. Респонденти інтерпретують такі цілі оцінно як "щасливе сімейне життя", "присвячення себе сім'ї", "побудова сімейного життя", "гарна сім'я" тощо. Це відображає загальну лінію життя людини щодо продовження людського роду та може бути свідченням того, що в курсантів недостатньо знань про права та обов'язки подружжя, готовності до створення власної сім'ї.

Професійні перспективи респондентів відображають "бачення" людиною себе у професії. Свої перші досягнення у професійній сфері курсанти вбачають у "здобутті самостійності" завдяки отриманню диплома про вищу освіту і першого офіцерського звання. Респонденти планують до 35 років "досягти кар'єрних висот" (обидві експериментальні групи) та "здобути авторитет у кар'єрі" (перша експериментальна група), а в 40 років "досягти професійної мети" (друга експериментальна група). Працювати в ОВС України планують 37,6% респондентів першої експериментальної групи та 33,2% другої експериментальної групи, що підтверджує результати наукових досліджень щодо наявності 17,71% курсантів (незалежно від року навчання і спеціалізації) та 78% курсантів-випускників, неорієнтованих на роботу в міліції [2, с. 107].

Зміна роботи на кращу бачиться респондентам як праця адвокатом, відкриття власної адвокатської контори, праця на посаді судді, відкриття власного бізнесу, зайняття педагогічною, науковою, політичною діяльністю тощо. Низка опитаних вбачає заняття іншою професійною діяльністю після виходу на пенсію, причому бажають "займатися роботою, що подобається", "займатися корисною справою". При цьому досягнення всього запланованого, реалізація власних планів намічається до 35 років, а "досягнення піку в усьому" – до 50 років. Професійною кар'єрою планують займатися до 55 років (перша експериментальна група), а початок власного кар'єрного росту вбачають з початком трудового життя.

Слід зазначити, що досягнення у кар'єрі опитані пов'язують з певним матеріальним збагаченням, якому відводиться особливе місце у плануванні майбутнього та чітко визначається його часовий діапазон, що свідчить про прагнення курсантів, які навчаються у вищих навчальних закладах МВС України, до побудови кар'єри та досягнення матеріальних благ.

Респонденти приділяють незначну увагу самореалізації під час навчання у виші, більшу – у середньому віці (особи із незбалансованим профілем часової орієнтації) і в середньому та пізньому віці

(особи із збалансованим профілем часової орієнтації), що пов'язано з часом виходу на пенсію за вислугою років. Власну самореалізацію опитані вбачають у зайнятті іншими видами діяльності (педагогічна, юридична, підприємницька, політична тощо) чи улюбленим хобі (риболовля, малювання, подорож світом тощо).

Отже, у життєвих перспективах респондентів із збалансованим і незбалансованим профілем часової орієнтації сімейна, професійна перспективи та перспектива самореалізації подані в однаковому співвідношенні, домінування якоїсь із перспектив не виявлено ($p > 0,05$).

Близька, середня і далека життєві перспективи виділені нами відповідно до відповідей досліджуваних. Близька перспектива респондентів включає період з теперішнього часу до закінчення навчання у виші, що визначено самими респондентами як "під час навчання", середня перспектива пов'язана з початком трудової діяльності та триває від закінчення навчання у виші і до 35 років ("досягнення запланованого"), далека перспектива – від 35 років і до кінця бажаної тривалості життя.

Середня перспектива осіб із незбалансованим профілем часової орієнтації характеризується значно меншою часткою цілей, ніж близька перспектива ($\varphi^*_{\text{емп}} = 3,14$; $p < 0,001$), проте не відрізняється від частки цілей середньої перспективи осіб із збалансованим профілем часової орієнтації ($\varphi^*_{\text{емп}} = 0,319$; $p > 0,05$). Частка цілей у середній перспективі опитаних із збалансованим профілем часової орієнтації не менша, ніж у близькій перспективі ($\varphi^*_{\text{емп}} = 1,01$; $p > 0,05$). Кількість цілей у далекій перспективі експериментальних груп значно зростає порівняно з близькою ($p < 0,001$) та середньою ($p < 0,001$) перспективами, однак частка цілей далекої перспективи у осіб із збалансованим профілем часової орієнтації більша ($\varphi^*_{\text{емп}} = 2,26$; $p < 0,05$), ніж у осіб, чий часовий профіль незбалансований.

Цілі далекої перспективи респондентів першої експериментальної групи значно переважають сумарну кількість цілей близької та середньої перспектив ($\varphi^*_{\text{емп}} = 5,92$; $p < 0,001$): респонденти із збалансованим профілем часової орієнтації спрямовані на цілі самоактуалізації. У другій експериментальній групі не спостерігається перевага цілей далекої перспективи над загальною кількістю цілей близької та середньої перспектив ($\varphi^*_{\text{емп}} = 0,426$; $p > 0,05$), натомість цілей у близькій перспективі більше, ніж у середній перспективі ($\varphi^*_{\text{емп}} = 3,14$; $p < 0,001$), а в далекій перспективі більше цілей, ніж у середній ($\varphi^*_{\text{емп}} = 4,643$; $p < 0,001$): опитані із незбалансованим профілем часової орієнтації спрямовані на цілі самореалізації і самовдосконалення.

Конкретні цілі визначаються можливістю виміряти, оцінити успішність руху до них, фіксувати ступінь їх досягнення, адже великомасштабним цілям не притаманний абстрактний характер [3, с. 33]. Загальна кількість поставлених респондентами конкретних життєвих цілей не відрізняється ($\varphi_{\text{емп}}^* = 0,031$; $p > 0,05$) та переважає загальну кількість абстрактних цілей (із 1% і 5% рівнями статистичної значимості у першій та другій експериментальних групах):

Співвіднесення вираженості оцінної та подієвої форм репрезентації життєвого шляху в експериментальних групах свідчить, що подієва представленість цілей у життєвих перспективах опитаних із незбалансованим профілем часової орієнтації у середній перспективі зменшується ($\varphi_{\text{емп}}^* = 1,87$; $p < 0,05$), а оцінна – зростає ($\varphi_{\text{емп}}^* = 4,99$; $p < 0,01$) порівняно із близькою перспективою; в опитаних із збалансованим профілем часової орієнтації залишається без змін ($\varphi_{\text{емп}}^* = 1,28$; $p > 0,05$).

Респонденти експериментальних груп розглядають перспективи свого життя і планують його у часі, розділяючи на два темпоральних періоди: "під час навчання" та "після закінчення навчання", що дає нам підстави для виділення і розгляду близької і віддаленої перспектив. Ці перспективи характеризуються тим, що частка цілей віддаленої у часі життєвої перспективи значно більша ($p < 0,001$), ніж частка цілей близької перспективи в обох експериментальних групах; опитані із збалансованим профілем часової орієнтації більше розпланували віддалену ($\varphi_{\text{емп}}^* = 2,48$; $p < 0,01$), із незбалансованим – близьку ($\varphi_{\text{емп}}^* = 9,85$; $p < 0,001$) життєву перспективу.

Отже, життєві перспективи респондентів експериментальних груп спрямовані у майбутнє і розплановані у близькому ("під час навчання") і далекому часовому діапазоні ("після закінчення навчання"). Життєва перспектива опитаних із збалансованим часовим профілем більше "насичена" цілями майбутнього, "мотивована" у майбутнє і розпланована у віддаленій, а в осіб із незбалансованим часовим профілем – у близькій життєвій перспективі.

Висновки. Цільове планування життєвих перспектив курсантами з різними профілями часової орієнтації значно відрізняється.

Відмінності цільового планування життєвих перспектив особистістю залежно від профілю часової орієнтації полягають у неоднаковій загальній цільовій наповненості життєвої перспективи, особливостях планування близької, середньої і далекої перспективи, а також близької і віддаленої перспективи, спрямованість на цілі самоактуалізації чи на цілі самореалізації і самовдосконалення, формі репрезентації життєвої перспективи у суб'єктивній картині життєвого шляху.

Спільними ознаками в обох експериментальних групах є перевага конкретних цілей над абстрактними, диференціація життєвої перспективи на близьку ("під час навчання") і віддалену ("після закінчення навчання"), однакова представленість у життєвій перспективі її складових.

Перспективами подальших наукових розвідок є дослідження структури та особливостей взаємозв'язків структурних компонентів життєвої перспективи курсантів з різними профілями часової орієнтації.

Література:

1. Коржова Е. Ю. Методика "Психологическая биография" в психодиагностике жизненных ситуаций [Текст] : метод. пособ. / Е. Ю. Коржова; под. ред. Л. Ф. Бурлачука. – К. : МАУП, 1994. – 109 с.
2. Малкова Т. М. Професійні наміри та ставлення до майбутньої професії курсантів вищих навчальних закладів системи Міністерства внутрішніх справ / Т. М. Малкова // Юридична психологія та педагогіка : [наук. журнал]. – К. : Київський нац. ун-т внутр. справ, 2010. – № 1 (7). – С. 94-107.